

fi'l-İlmi'l-edebî, İntikâdü'l-Müştaşfa fi uşûli'l-fıkh li'l-Ğazzâlî, Ta'likât ve havâşî 'ale'l-Mufaşşal fi'n-nahv li'z-Zemahşerî, Takrîrû't-tarîkateyn fi uşûli'l-keîâm, Makâlâtü's-Şî'a, Münâka-zâtü (Nakzü)'s-Süfyâniyye li'l-Câhiz, Telhîşu Nakzi's-Süfyâniyye li'l-Câhiz, Hallü Seyfiyyâtü'l-Mütenebbî, er-Resâ'ilü'd-dîvâniyye (et-Tevki'ât), Risâle fi'l-lezze ve'l-elem 'alâ mezhebi'l-felâsife, Risâle fi't-ta'ziye.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga* (nşr. M. Ebü'l-Fazl), Kahire 1385-87/1965-67, I-XX, tür.yer.; a.mlf., *Şerhu'l-Âyâtü'l-beyyinât* (nşr. Muhtâr Cebîl), Beyrut 1996, neşredenin girişi, s. 5-68; a.mlf., *el-Fekü'd-dâ'ir 'ale'l-Meseli's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Hüft - Bedevî Tabâne), Riyad 1404/1984, IV, 15-310; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 391 vd.; İbn Ebü'r-Rızâ el-Alevî, *et-Tenbihât 'alâ me'âni's-seb'i'l-aleviyyât* (nşr. Mahmûd Abbas el-Âmûlî), Sayda 1340, s. 113; Kütübî, *Fevâ-tü'l-Vefeyât*, II, 259; Safedî, *el-Va'if*, XVIII, 76-81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 213; Hânsârî, *Ravzâ-tü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1390-92/1970-72, V, 20-28; C. Zeydan, *Âdâb*, III, 42 vd.; Serkîs, *Mu'cem*, I, 29 vd.; Brockelmann, *GAL*, I, 335, 336; *Suppl.*, I, 497, 705, 823; II, 242; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VII, 333-337; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 378-381; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebü'l-Arabî*, III, 579-584; Ahmed er-Rebîî, *el-'Uzeyku'n-nadîd bi-meşâdiri İbn Ebi'l-Hadîd fi Şerhi Nehci'l-belâga*, Bağdad 1407/1987, s. 43-102; ayrıca bk. tür.yer.; G. C. Anawati, "Textes arabes édités en Égypte au cours des années 1959 et 1960", *MIDEO*, VI (1959-61), s. 232-235; Safâ Hulûsî, "Meşâdiru Şerhi Nehci'l-belâga", *MMİlr.*, IX (1962), s. 340-348; L. Veccia Vaglieri, "İbn Abî'l-Hadîd", *El²* (İng.), III, 684-686; W. Madelung, "Abd-al-Hamîd b. Abu'l-Hadîd", *Elr.*, I, 108-110; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Ebi'l-Hadîd", *DMBI*, II, 640-642.



MEHMET REŞİT ÖZBALIKÇI

İBN EBÜ'L-HATTÂB

(ابن أبي الخطاب)

(IV./X. yüzyıl [?])

Ebû Zeyd el-Kureşî olarak da anılan ve *Cemheretü eş'âri'l-Arab* adlı eseriyle tanınan edip
(bk. CEMHERETÜ EŞ'ÂRİ'L-ARAB).

İBN EBÜ'L-HAVÂRÎ

(bk. AHMED b. EBÜ'L-HAVÂRÎ).

İBN EBÜ'L-HAYR el-İMRÂNÎ

(bk. İMRÂNÎ, Yahyâ b. Sâlim).

İBN EBÜ'L-HAYR es-SA'LEBÎ

(bk. İBNÜ'D-DÜREYHİM).

İBN EBÜ'L-HISÂL

(ابن أبي الخصال)

Ebû Abdillâh İbn Ebi'l-Hisâl Muhammed b. Mes'ûd b. Halsâ el-Gâfikî el-Endelüsî (ö. 540/1146)

Muhaddis, kâtip ve şair.

465'te (1072) Endülüs'ün Ceyyân (Jáen) bölgesinde Şeküre'ye (Segura) bağlı Fergalit'te (Gorgolitas) dünyaya geldi. 463'te (1070) doğduğu da söylenmiştir. Yetiştirdiği ilim adamlarıyla meşhur bir aileye mensup olup kardeşi Ebû Mervân Abdül-melik de dönemin tanınmış kâtiplerindendir. Tahsiline Fergalit'te başlayan İbn Ebü'l-Hisâl öğrenimini yakın şehirlere seyahat ederek sürdürdü. Ardından Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşti ve bundan sonra Kurtubî nisbesiyle de anıldı. Ebû Bahr el-Esedî, Ebû Bekir Gâlib b. Atıyye, Ebû Bekir b. Sâbık es-Sıkkîlî, kendisine Müslim ile Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerini okuduğu ve kendisinden Buhârî'nin *eş-Şâhîh*'inin çoğu ile Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i ve Abdülganî el-Ezdi'nin *Müştebihü'n-nisbe* adlı eserini dinlediği Ebû Ali es-Sadeî, birbirlerinden rivayetleri müdebbec* sayılan Ebü'l-Hasan İbnü'l-Bâziş gibi âlimler faydalandığı hocalardan bazılarıdır. İbnü'l-Kasîr diye tanınan Ebû Ca'fer Ahmed b. Ahmed, Ebü'l-Kâsım İbn Hubeys, İbn Beşkûvâl, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ve daha pek çok kimse de ona talebe olmuştur.

Hadis ve hadis ilimleri yanında tarih, edebiyat, şiir gibi alanlarda da iyi yetişmiş bir âlim ve örnek gösterilen bir kâtip olan İbn Ebü'l-Hisâl, Murâbitlar Devleti yöneticileriyle yakın ilişki içinde bulundu ve önemli mevkilere getirildi. Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn döneminde (1106-1143) Dîvânü'r-resâil'in başına kâtip tayin edildi ve bu görevle birlikte diğer bir vezirliği de yürütmüş olmalıdır ki "zü'l-vizâreteyn" lakabını aldı. Uzunca bir süre devam eden bu görevi dolayısıyla Fas, Gırnata (Granada), Sebte (Ceuta), Saragusta (Saragossa), Belensiye (Valencia) gibi pek çok şehri dolaştı, gittiği bazı yerlerde uzun müddet kaldı.

İbn Ebü'l-Hisâl, Kurtuba'ya giren Berberî Masmûde kabilesinin askerleri tarafından 12 Zilhicce 540'ta (26 Mayıs 1146) kız kardeşinin oğlu ve damadı Abdullah b. Abdülazîz b. Mes'ûd ile birlikte evinde şehid edildi ve ertesi günü İbn Abbas Kabristanı'na defnedildi. Edebiyat, tarih ve kitâbet sanatındaki başarıları sebebiyle

le Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin sona ermesine kadar İbn Ebü'l-Hisâl'i gölgede bırakacak derecede güçlü bir başka isme rastlanmadığının söylenmesi (Makkarî, III, 193) onun ilmî seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Eserleri. 1. *Zillü (s-sehâbi)'l-ğamâme ve tavku'l-ğamâme fi menâkıbi men haşşahû Resûlullâh şallallahû 'aleyhi ve sellem min şahâbetihî bi'l-kerâme ve ehallehüm bi-şehâdetihî's-şâdîka dâre'l-mukâme*. Adı çeşitli kaynaklarda bu şekilde veya birbirinden farklı kısaltmalarla geçen ve Hz. Peygamber ile zevcelerinin ve bazı yakınlarının biyografilerine dair olan eseri İbn Hayr el-İşbîlî müellife Kurtuba'daki evinde birkaç kere okumuş (*Fehrese*, s. 386), Abbas b. İbrâhim de bu nüshaya dayanarak Abdülkâdir es-Süfî'nin (ö. 1091/1680) istinsah ettiği bir yazmayı gördüğünü kaydetmiştir (*el-İ'lâm*, IV, 90; eserin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 454). 2. *Menâkıbü'l-aşere ve 'ammey Resûlillâh*. Eserde cennetle müjdelenen on sahâbi ile Hz. Peygamber'in amcaları Abbas ve Hamza'nın biyografilerine yer verilmiştir (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 454-455; *Suppl.*, I, 629-630). 3. *Resâ'il*. İbn Ebü'l-Hisâl'in edebî bakımdan önemli sayılan pek çok risâle kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Resmî görevi dolayısıyla yöneticiler adına yazdıklarının yanında Ebû Bekir İbnü'l-Arabî gibi devrin önde gelen âlimlerine, akrabalarına, hoca ve talebelerine yazdığı bu risâlelerden birkaçını talebelerinden İbn Hayr el-İşbîlî bizzat İbn Ebü'l-Hisâl'e okuyarak istinsah etmiştir. İbn Hayr tarafından bir araya getirilmediği anlaşılan ve daha sonra da kimin tarafından derlendiği bilinmeyen bu risâleleri Muhammed Rıdvân ed-Dâye tahkik ederek *Resâ'ilü İbn Ebi'l-Hisâl* adıyla yayımlamıştır (Dımaşk 1408/1987). İbn Ebü'l-Hisâl'in risâlelerinden birini daha önce Abdullah Kennûn inceleyerek neşretmiştir ("Risâletü İbn Ebi'l-Hisâl elletî nâle fihâ min kerâmeti'l-Murâbitîn", *MMİAdm.*, XXXV [1960], sy. 4, s. 11). 4. *Sîrâcü'l-edeb*. Ebû Ali el-Kâfî'nin *en-Nevâdir*'i ile Ebû İshak İbrâhim b. Ali el-Husrî'nin *Zehrü'l-âdâb* adlı eserleri tarzında kaleme alındığı söylenen bu çalışmada (Makkarî, III, 184) kitâbet sanatıyla ilgili mensur bir kitaptır. 5. *Lemhatü (Haşfü)'l-bârik ve kazfü'l-mârik*. Ebû Âmir İbn Garsiyye'nin Alcemler'in Araplar'dan üstün olduğu yolundaki iddiasını reddetmek amacıyla kaleme alınmış uzunca bir risâledir.

Döneminde yaygın olan nazım ve nesir türlerinde örnekler veren İbn Ebü'l-Hisâl'in, Harîrî'nin *el-Makâmât*'ı tarzında ve onu eleştirmek amacıyla yazdığı makâmeleriyle Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve İbn Nübâte el-Hatîb'in risâleleri tarzında onları tenkit için kaleme aldığı hitâbe ve şiirleri önemli görülmektedir. Hz. Peygamber'in soyunu ve sahâbeyi öven *Mî'râcü'l-menâkıb* ve *minhâcü'l-hasebi's-şâkıb*'ı uzunca bir kasidedir. Hacminden ötürü müstakîl nüshal halinde de yazılan kaside (nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 455) *Resâ'il*'in Rıdvân ed-Dâye neşrinde eserin sonuna eklenmiştir (s. 627-637). Yine *Resâ'il* arasında yer alan (s. 370-390) *Mu'âraza li-Mulka's-sebil* de İbn Ebü'l-Hisâl'in, Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin *Mulka's-sebil fi'l-va'z ve'z-zühd*'ü tarzında ve ona nazîre olarak kaleme alınmış olup (*DMBİ*, II, 646) müstakîl nüshaları da vardır (Brockelmann, *GAL*, I, 455). Onun bunlardan başka *el-Menhec fi mu'ârazati'l-mübheç* adlı bir eserinden söz edilmiştir (İbn Hayr, s. 386).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü'l-Hisâl, *Resâ'ilü İbn Ebi'l-Hişâl* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1408/1987, neşredenin girişi; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Kalâ'idü'l-İkyân* (nşr. Hüseyin Yûsuf Haryûş), Zerkâ 1409/1989, s. 518-537; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 386, 418-419, 420-421; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 170-171; İbn Dihye el-Kelbî, *el-Mu'trib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 187-189; İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem fi aşhâbi'l-Kâdi eş-Şadefti*, Madrid 1885, s. 144-149; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, II, 66-67; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1973, s. 257-258; Makkarî, *Nefhu't-İtib*, III, 184, 193; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed A'râb v.dğr.), Rabat 1978, V, 156-160; *Keşfü'z-zunûn*, I, 716; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 89; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 217; Brockelmann, *GAL*, I, 454-455; *Suppl.*, I, 629-630; *GAL* (Ar.), VI, 265-266; Abbas b. İbrâhîm, *el-İ'lâm*, IV, 86-90; Haydar Büzürc, "İbn Ebi'l-Hişâl", *DMBİ*, II, 645-646; Sahbân Halîfât, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *DİA*, X, 289; Mehmet Özdemir, "Endülü's", a.e., XI, 218, 220.



EBUBEKİR SIFIL

İBN EBÜ'L-İSBA'

(ابن أبي الإصبع)

Ebü Muhammed Zekiyüddîn
Abdülazîm (Abdüsselâm) b. Abdilvâhid
b. Zâfir el-Misrî
(ö. 654/1256)

Bedî' ilmine dair
eserleriyle tanınan edip ve şair.

Kaynakların çoğuna göre 585 (1189) veya 589'da (1193) Mısır'da doğdu. İbnü's-Sâbûnî ise onun Muharrem 595'te (Kasım 1198) Mısır'da dünyaya geldiğini

bizzat kendisinden duyduğunu kaydetmektedir (*Tekmiletü'l-İkmâlî'l-İkmâl*, s. 13-14). Ancak 23 Şevval 654'te (13 Kasım 1256) Mısır'da vefat ettiği (a.g.e., s. 13-14) kesin olduğuna ve bu sırada altmış beş yaşında bulunduğuna göre (Makrîzî, I, 401) 589'da (1193) doğmuş olmalıdır. Mısırî, Bağdâdî, Kayrevânî ve Advânî nisbeleriyle de anılır. Kendisine Advânî nisbesi verilmesi, muhtemelen Câhiliye şairi Zülisba' el-Advânî ile isim benzerliği sebebiyle yapılmış bir karıştırmadan kaynaklanmıştır. Zira bu şairin neslinden gelmesi veya şairlikte ona benzetilerek bu nisbenin verilmiş olması ya da soyunun Advân kabilesine dayanması uzak ihtimaller olarak görülmektedir.

İbn Ebü'l-İsba' hadis âlimi Muhammed Zekiyüddin el-Münzirî, Şâfiî kadısı ve şair İbn Senâülmülk ile Sirâc el-Verrâk, Affüddin et-Tilimsânî ve Ebü'l-Hüseyn el-Cezzâr gibi edip ve âlimlerden tefsir, hadis ve fikhin yanı sıra dil ve edebiyatla ilgili dersler aldı.

Hayatının önemli bir kısmını Eyyübî Devleti zamanında geçiren İbn Ebü'l-İsba', Şam'a ve Irak'a yaptığı birçok seyahat sırasında dönemin halife, emîr ve valileriyle, özellikle Eyyübî hânedanına mensup devlet adamlarıyla yakın ilişkiler kurdu. Bunların birçoğuna kasideler yazdı. Bununla beraber hiçbir resmî görev kabul etmediği gibi yazdığı kasideler için kim-seden herhangi bir karşılık da beklemedi. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Mısır'a dönerek hayatının sonuna kadar dil, edebiyat ve Kur'an ilimleriyle meşgul oldu.

Bahâ Züheyr, İbn Matrûh, Ebü'l-Hüseyn el-Cezzâr gibi Mısır'ın ünlü şairleriyle çağdaş olan İbn Ebü'l-İsba' "Mısır şairi" unvanıyla tanınmıştır. *Tahrîrû't-Taḥbîr* ve *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserleriyle Abbâsî'nin *Me'âhidü't-tenşîş*'i, İbn Şâkir el-Kütübî'nin *Fevâtü'l-Vefeyât*'ı, İbn Tâğrîberdî'nin *el-Menhelü's-şâfi*'si ve Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr*'ı başta olmak üzere edebiyat ve tabakat kitaplarında birçok şiiri yer almaktadır. *Tahrîrû't-Taḥbîr*'inde muhtelif edebî sanatlarla dair kendi şiirlerinden verdiği örneklerden şiirlerinin edebî sanatlarla örülü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim el-Melikü'l-Eşref Mûsâ için yazdığı bir kasidenin daha ilk beytinde on altı edebî sanat kullandığını kendisi belirtmektedir (*Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 614). Ona göre şiir, titizlikle seçilmiş ince lafızlarla örülü olmalı, ifade edilmek istenen mânâyı şeffaf bir cam fanus gibi yansıtmalıdır (a.g.e., s. 408).

İbn Ebü'l-İsba'nın kasidelerini iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunların bir kısmı, Eyyübî hânedanı başta olmak üzere devlet büyükleri için yazdığı klasik tarzdaki kasidelerdir. Diğer grubu Hz. Peygamber, Ehl-i beyt ve Hulefâ-yi Râşidîn hakkındaki şiirler oluşturur. Şair bu tür şiirleri *Şihâhu'l-medâ'ih* adlı divanında toplamıştır. Onun, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'ında Resûl-i Ekrem'in nübüvvet delilleri ve sıfatlarına dair verdiği bilgileri nazma çektiği 315 beyitten meydana gelen kasidesinin bu tür şiirleri arasında müstesna bir yeri vardır. Uzunluğu sebebiyle *Şihâhu'l-medâ'ih*'ine almayıp müstakîl olarak istinsah ettiği (*Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 290-291) bu kasidede Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına, fesahat ve belâgatına dair beyitler de yer alır (a.g.e., s. 291; *Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 422).

Aynı zamanda Şâfiî fakihî olarak tanınmasına (Makrîzî, I, 401), zühd ve takvâ sahibi olmasına rağmen İbn Ebü'l-İsba' geleneğe uyarak şiirlerinde şarap ve kadeh gibi din dışı sembolizme de yer vermiştir. Tabiat tasvirleriyle ördüğü gazellerinde müstehcen parçalara da rastlanır. *Tahrîrû't-Taḥbîr*'inde, teşâbühü'l-etrâf sanatına örnek olarak gösterdiği beyitler güzel bir gazel parçası olduğu kadar edebî açıdan da dikkat çekicidir. Aynı şekilde ağır ve fâhiş sayılabilecek hiciv parçaları da nazmeden İbn Ebü'l-İsba'nın hikmet, mev'iza ve zühde dair şiirleri de vardır. Bu tür şiirleri arasında Hz. Ali'nin bir hutbesinden esinlenerek kaleme aldığı, onun erdemlerini dile getirdiği manzumesi özel bir önem taşır. Zamanın edip ve şairleriyle yaptığı atışmaları ve nazîreleriyle merisileri dışında dostluk, vefasızlık ve zamanın kötülüğü gibi temalara yer verdiği şiirleri de bulunmaktadır (*Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 447, 515).

Eserleri. İbn Ebü'l-İsba'nın başlıca eserleri şunlardır: 1. *Tahrîrû't-Taḥbîr* (fi şîna'ti's-şîr ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân). Müellif, *et-Taḥbîr* (fi 'ilmi'l-bedî') adlı daha hacimli eserinden ihtisar ettiği bu kitabında ele aldığı bedî sanatlarının tanımlarını yapmış, türlerini anlatmış, bunları şiir ve nesirden, Kur'an ve hadisten verdiği örneklerle açıklamıştır. Üç bölümden meydana gelen eserin ilk bölümünde aslı sanatlar olarak nitelenen ve on yedisini İbnü'l-Mu'tezz'in, on üçünü Kudâme b. Ca'fer'in tanımladığı toplam otuz edebî sanat incelenmiştir. İkinci bölümde, bu iki âlimin zamanından mü-